

MÁLYUSZNÉ CSÁSZÁR EDIT

Keresztesi Papp Miklós iratgyűjteménye

Idestova száz éve halott, írói neve ma már ismeretlen. Nem véletlenül. Szépirodalmi munkái lektúrnek is gyengék, alig jobbak a ponyvánál, mint történetíró ugyancsak a ponyvát juttatja alkalmi olvasója eszébe. (Az 1735. zendülés története. Történeti korrajz. Kolozsvár, 1865.) Nyomdája, ha áll még, idegen szöveget szed, szerkesztői hivatásának eredménye ott pihen, „hol annyi sok, hol minden elveszett”. Élete rövid volt, körülményei nem tették lehetővé, hogy szerzőként maradandót alkosson.

A gimnáziumot – a kolozsvári piaristáknál – könnyen végezte el, de jómódú kereskedő fia lévén sosem járt a kötelező kiválás kényszerével iskolába. Betegsége – korán jelentkező tüdőbaj – megakadályozta a továbbtanulásban, így filozófiai ismeretekre sehol sem oktatták. Plebejusi kortársaival ellentétben az ő képességeit nem rendszerezte szigorú főiskola. Majdani külföldi útjaira sem készítette elő gondos nevelés, nem vezette azokon előzőeken szakember, mint az előkelők fiait. Rendszeres egyetemi tanulmányok helyett önmagát képezte, nyelveket tanult és a hazai történetírókat forgatta.¹

Családi hagyományai, egész élete az emberekkel való gyakorlati kapcsolatok ápolására szoktatták. Üzletember volt, de adottságai nem a hosszan mérlegelt befektetések, hanem az éles ésszel, gyorsan eldöntött adásvételek irányába kényszerítették. Ahol pedig olyan útmutatást kapott, amelyet anyagi lehetőségei és mozgalmas élete követni engedtek, ott szorgalmas és áldozatkész munkása lett a történettudományak. Spiritus, ubi vult, spirat. Az ige, ami K. Pappot, a magyarság szerencséjére, tette készítette, Mikó Imre tollából származott.

A 19. századot gyakran nevezték saeculum historicum-nak. Értelmisége nagy jelentőséget tulajdonított a históriának, nemegyszer avval a feltételezéssel, hogy a múlt feleletet adhat a jelen kérdéseire és útmutatást a jövőre. Nemcsak hivatásukul a tudományt választó kutatók, hanem gyakorló politikusok is írtak történeti műveket. A szempont, amelyből egy-egy jelenség históriailag érdekesnek tűnt, megváltozott, a tér kitágult. Guizot és Thiers, Marx és Engels mellett Eötvöst, Csengeryt és – Mikó Imrét is foglalkoztatta a történettudomány.²

Az Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde V. évfolyamában rövid áttekintés jelent meg a történetkutatói buzgalom látható felélénküléséről.³ Nyilvánvalóvá vált, mondja a cikk, hogy a történelmi jogok azonosak az általános népjoggal. A történeti kutatás támasza a nemzeti érzésnek és öntudatnak, az államjog határozza meg az államférfiú és a törvényhozó kötelező alapállását. Kérdéses azonban, hogy megtörtént-e minden a kutatások megkönnyítésére? A történettudomány nagyot lépett előre, ma már nem királyok és háborúk krónikása, hanem a politikai és az erkölcsi életé is, az ipar, a kereskedelem, a tudomány fejlődéséé. Ma már nem lehet régi forrásokat átfogalmazva újra elbeszélni, kritikával kell ezeket forgatnunk, s új ismeretanyag segítségével értékelnünk. A múlt írásos dokumentumainak közreadása nagy buzgalommal folyik, de egyre újabb és újabb anyagra volna szükségünk. Levéltáraink rendezése, feltárása vezethet célhoz. A forrásanyag azonban

¹ Életéről ld. Irodalomtörténet, 1976. 3. sz. 671–682 („Homályból”).

² Vö. R. Várkonyi Ágnes: A pozitivisták történetészleléte a magyar történetírásban I–II. Bp. 1973.

³ Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde, N. F. V. B. (1861) 41–47: Emerich Mikó: Über die Notwendigkeit, unserer öffentlichen und Privat-Archive in Ordnung zu bringen.

nemhogy gyarapodnék, de inkább fogy: feljegyzések, naplók, krónikák sora, amiket a 18. sz. még ismert, ma nem található! Az egyetlen kutatható erdélyi levéltár a gyulafehérvári, amelyben Gr. Kemény József Notitia-ja eligazít. Különösen fontos lenne a kolozsmonostori konvent, a Szász Nemzet és az Erdély gazdasági ügyeit irányító „királyi fiskus” (fiskális levéltár) levéltárának feltárása. E két utóbbi ép és sértetlen, míg a gyulafehérvárit többször feldúlták. Ma, amikor már a bécsi udvari levéltár is megnyitotta kapuit az osztrák Akadémia előtt, a legnagyobb erdélyi levéltárak kutathatása nélkülözhetetlen a további történetírói munkálatokhoz. Mind a szász Comes, mind a legfőbb államhatalom képviselője jelen volt az országgyűléseken, ismerte minden törvényjavaslat születésének körülményeit. A fiskus levéltára őrzi a kihalt, vagy hűtlenségbe esett családok okmányait; az 1792-ben szervezett országos reformbizottmányok iratai is ott fekszenek. A szászok bizonyonnyal könnyen találnak saját kebelükből gyűjteményükhöz rendszerezőket és kutatókat, hiszen erről már 1846 óta esik szó. A magyar levéltárakat, amelyek az új feldolgozások számára nélkülözhetetlenek, ugyancsak rendezni kell, hogy eddig nem ismert forrásokhoz jussunk. A levéltárakban nemzeti kincseink hevernek porban és feledésben. „Suchen wir also alle existierende Daten auf . . . Vorwärts!” fejezi be cikkét „Erdély Széchenyije”.

Az ekkor huszonnégy éves kezdő újságíró, a Korunk, majd a Kolozsvári Közlöny munkatársa, emlékezve a betegsége első rohamának kényszerpihenőjében olvasottakra, hozzátárazta, hogy kivége részét az anyagfeltárásból. Sokat utazott. Családja Kolozsvárt lakott, de üzleti ügyei, földje Erdély más vidékein is akadtak. 1865 óta részt vett a Függetlenségi Párt korteszozgalmában, 1867-ben önálló lapot indított, s annak számára vidéki tudósítókat szervezett. Jószerével mindenkit ismert. Barátságos, jó kedélyű, vendégszerető ember volt, könnyen tudott kapcsolatokat kiépíteni. Egy-egy város levéltárába minden nehézség nélkül bejuthatott, s a Teleki és Wesselényi családokéba szintén. Okmánygyűjteményét darabonkénti, ad hoc vásárlásokból szedte össze. Erről az eljárásról ugyan csak a hetvenes években értesülünk, amikor a Történeti Lapokban panaszodik az egyes családok hanyagsága folytán pusztuló oklevelekről, iratokról, de minden bizonnyal a korábbi években is az történt, hogy a régi kúriák, kastélyok gazdáival ismeretséget kötve itt egy oklevelet, amott egy kézzel írott családfát stb. vásárolt meg. „Hogy pusztulnak el levéltáraink?” – veti fel a kérdést. A házak padlásán málladozó láda tartalma nemegyszer begyűjtásra kerül. „Közelebbről 3–4 ilyen levélgyűjtemény semmisült meg.” „Bár ilyen esetekben figyelmeztetné valaki lapunk szerkesztőjét, ki készséggel inkább megvennie a romboló kezek alól a mi még megmenthető. – Az ilyen tudósítás alig pár krajczárba s néhány sorba kerül – de mi azt is szívesen és nagy készséggel kárpótolnánk.”⁴

Az Országos Levéltárban őrzött hagyaték, sajnos, csonka: az 1526 előtti oklevelek hiányoznak, holott kétségtelen, hogy ilyenek is voltak benne. 1527-től azonban figyelemreméltó értékeket találhatunk. A gondos levéltári rendezés folytán⁵ immár időrendben birtokviták, adománylevelek, határozatok, tanúvallomások, fejedelmi engedély nemesi birtokok adásvételére, végrendeletek sorakoznak itt, sikeres alkalmi vásárlások eredményeképpen. Szolgáljon néhány példa tájékoztatásként.

1592-ből Abrudbányai Kalmár Borbála, Abrudbányai Kalmár Bence leányának (első férje Puslok, vagy Puzluk Domokos, a második Szabó Kozma) négy városi esküdt polgár előtt tett végakarata tanúskodik egy 16. századi kereskedő család jómódjáról. – 1605. febr. 14-én a hét székely szék gyűlésén részt vett 24 képviselő névsora mutatja, hogy K. Papp a Székelyföldön is eredményesen gyűjtött. – Alvinczi P. Péter kassai prédikátor, „capellanus humilis” értesíti Mágócsi Ferencet, Bereg és Torna megyék, valamint a Partium comesét (1609. szept.), hogy „ezen karomlo Pazman Peter ellen” írt „egi könyvecsket”. – Néhány szép fejedelmi címereslevél a 17. századból, testimoniálisok, záloglevelek mellett találunk a század végéről Felvinczi György, „nemes Kolozsvár városának egyik hűtös Szolga-Birája” kezétől is hivatalos iratot.⁶ – A 18. sz. fordulójáról a Kászoniak és Kornisok, a század

⁴ Történeti Lapok, 1874 (I. évf.) 6. sz. 96.

⁵ Levéltári leltárak 67. Magyar Országos Levéltár. R. szekció. Az 1526 utáni gyűjtemény. Repertorium. Összeállította Iványi Emma. A Kulturális Minisztérium Képzőművészeti és Közgyűjteményi Főosztály Levéltári Osztálya megbízásából Magyar Országos Levéltár, Bp., 1977. Kézirat. 338 – R 147. K. Papp Miklós gyűjtemény. 72–75.

⁶ 1691. aug. 12. – Felvinczi György nevéhez a 18. sz. óta az „első magyar színigazgató” személyének fogalmát fűzzük. A róla szóló irodalmat Szinnyei (Magyar Írók III. Bp. 1894. 360–362.

derekáról a Földváryak számos levelét, okmányát szerezte meg K. Papp. A székelyudvarhelyi kollégium életének Téglási György curator irataiból nézhetünk utána. – Bernouilli Dániel egy levele a tanulmányúton levő ifjú Teleki Józsefhez (1760. jún. 20., Bázal) és néhány korábbi, Teleki Mihály levelezéséből származó irat arról árulkodik, hogy Marosvásárhelyen nem volt valami szigorú levéltári ellenőrzés. A 19. századi anyagban van egy seborvosi oklevél, amit a kolozsvári kir. Akadémia doktorai és kirurgusai állítottak ki Dulló Jakab számára, Neéb András seborvostól pedig (Neéb Márisó úttörő magyar színésznő édesapja) egy asszonyi csetepatét követő orvosi látlelet. – Széchenyi István 1834. szept. 10-én kelt lelkes hangú elismerő levele Bölöni Farkas Sándorhoz, amerikai útikönyve olvasta nyomán, már csaknem belevész a szabadságharcot megelőző és követő, politikai jellegű hatalmas emléktanyagba.

Mindez azonban K. Papp hagyatékának egyetlen, igaz, tán legbecesebb tétele, a 12. számú.⁷ A 19. század 1860–1880 közötti húsz esztendejének gazdag társadalomtörténeti dokumentációja teszi ki az 1. tételt, a Levelezést.⁸ Szépirók, színészek, vidéki papok, politikusok és korteseik, nyomdászok, régi oklevelekért pénzt remélő kurtanemesek ugyanúgy szerepelnek a partnerek között, mint Kriza János, Leövei Klára, Orbán Balázs, Pauler Gyula, Pesty Frigyes, Ráth Károly, Römer Flóris, Sámi Lajos, Szabó Károly, Szabó Sámuel, Szász Domokos, Szilágyi Ferenc és Sándor, Teleki Sándor, Tolnai Lajos (22 levéllel!) és Torma Károly.

Tizenöt évet töltött K. Papp a Tiszák embereként, mint Tisza László erdélyi képviselőségének keze; ő vezette a választási korteshadjáratokat. Az 1865–1880 közötti évek belpolitikai képéhez az irathagyaték 3. tétele jó segítséget nyújthat.⁹ A 2., 4. és 8. tétel¹⁰ K. Papp magánéletére vonatkozó írásokat tartalmaz, az 5. tétel¹¹ a lapszerkesztő színházi kapcsolatait, idevonatkozó írásait, a 6. tétel¹² történetkutatói jegyzeteit foglalja magában: ez utóbbiak zömmel nyomtatásban is megjelentek. – A 7. tétel a gyűjtő újságcikkei – egy töredékének – lapkivágata, de egy-két másik szerzőé (pl. Ipolyi Arnoldé) is. – A 9. tétel az Erdélyi Gazda 1869-i néhány számának kézírataiból, a 10. tétel a Magyar Polgár, K. Papp hírlapja szerkesztőségi irataiból áll. Az induláskor (1867.) felsorolt fényes munkatársi gárda részvevő természetesen csak annyira volt reális, mint az már szokásos. (Szász Gerő, Tisza László, Torma Károly!¹³) Ugyanitt találunk arcképeket és egy újság szerkesztője számára fontos más illusztrációs anyagot is, pl. térképeket.

A 11. tétel megérdemel néhány bemutató sort. Amikor K. Papp, a történeti kutatómunka lelkes fegyverhordozója 1874-ben, már mint a Lyceumi Nyomda bérelője és felújítója, megindította a Történeti Lapok c. kiadványt, nemcsak Erdély, hanem Magyarország legtöbb historikusával is személyes vagy levelező barátságot teremtett. Jóllehet elsősorban saját gyűjtését publikálta, mindenkinek örömmel nyújtott teret a közlésre. Ez a tétel a kéziratok cikkek nem teljes gyűjteménye.¹⁴

A 13. tétel¹⁵ ismét különös figyelmet érdemel: Ötvös Ágostonnak, a köztisztletben állott gyulafelhérvári orvosnak és külföldön is jónévű kutatónak az iratait, halála után, K. Papp egy tételben megvásárolta. Ilymódon Danielik János, Szabó Sámuel, Szilágyi Sándor és más, kevésbé neves hazai tudósok írásai mellett Karl Ludwig Grotefend egy Ötvöshöz intézett hosszabb levele is birtokába került. Az Ötvös-levelezés főként régi feliratok és titkosítások megoldása, numizmatika, könyvvásárlás és -kölcsonzés körül forog; Torma Károly beszámolt Mommsen nála tett látogatásáról, és arról, hogy

hasáb) foglalta össze, de a K. Papp gyűjteményben található okmány csak fokozza e sorok írójának azt a gyanúját, hogy két különböző Felvinczi György élt ez idő tájt Erdélyben, és a kolozsvári funkcionárius nem azonos a színháztörténet ágrólszakadt színigazgatójával.

⁷Ld. az 5. jegyzetet. – 73–74 (II A 1–7).

⁸Uo., 72. (I. 1.) 1–3. doboz.

⁹Uo., (I. 3).

¹⁰Uo., 72–73. (I. 2., 4., 8.)

¹¹Uo., 73. (I. 5.)

¹²Uo., (I. 10.).

¹³Uo., (I. 7., 9., 10.).

¹⁴Uo., (I. 11.).

¹⁵Uo., 74. (II A 8.).

vendége ajánlólevelet kért tőle Ötvöshöz. Felhasználására, Ötvös váratlan halála miatt, valószínűleg nem került már sor.

A 14–28. tételek¹⁶ iratait, ill. másolatgyűjteményét annál is feleslegesebb méltatni, mert az 1977-ben megjelent levéltári leltár részletes ismertetést ad róluk. – A 22. doboz tartalma három tételből áll.¹⁷ A 29. tétel újsággyűjteményében többek közt a Kolozsvári Színházi Közlöny c. napilap 1859. és 1860. évfolyamának huszonkét száma található. Ritkaság! – A 30. tétel gyászjelentései nem ölelnek fel tág kört, a 31. azonban az 5. tételhez hasonlóan, színházi plakátgyűjteményével, színház-történeti forrás.

Befejezésként illő visszatérnünk ennek a csaknem két és fél folyómétert kitevő gyűjteménynek a repertóriumára. A fond ismertetése olyan mélységig hatol az anyagba, hogy szinte ennek az alapján is kibontakozik K. Papp életpályája, sőt életműve. Még az a kutató is, aki sok évtizede ismerős az író tevékenységével, csak árnyalni tudhatja jellemét és érdemeit, körvonalait biztosabban megvonni azonban nem.

¹⁶ Uo., 74–75. (II B 1–5., II C 1–15).

¹⁷ Uo., 75. (II C 16., 17., 18.).